

TÜRKİYE NÜFUSUNUN YAŞLANMA ENDEKSİ VE POTANSİYEL DESTEK ORANLARININ DAĞILIMI

Çiğdem ÜNAL*

ÖZ

Nüfusun yaş yapısındaki bazı değişimler, yaşlanma endeksinin yükselmesine ve potansiyel destek oranlarının düşmesine neden olmaktadır. 2013 yılı verilerine göre Türkiye'nin yaşlanma endeksi 45.9, potansiyel destek oranı 5.6'dır. Avrupa Birliğine üye (11.3) ülkelerle kıyaslandığında yaşlanma endeksinin düşük, potansiyel destek oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. İller arasında endeks değerleri farklılıklar göstermektedir. Türkiye'nin batı ve kuzeyindeki illerde yaşlanma endeks değeri daha yüksek; doğu ve güney doğu illerinde daha düşüktür. Potansiyel destek oranları ise tam tersi bir durum göstermekte; batıda düşerken, doğu ve güney doğuda artmaktadır. Yapılan çift kuyruk Pearson Korelasyon testinde; yaşlanma endeksi ile net göç hızı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yine nüfus artış hızının düşmesiyle potansiyel destek oranı arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yaşlanma Endeksi, Potansiyel Destek Oranları, İller

AGING INDEX OF TURKEY'S POPULATION AND THE DISTRIBUTION OF THE POTENTIAL SUPPORT RATE

ABSTRACT

Several changes at the age structure of the population cause an increase in the aging index and a decrease in the potential support ratio. According to the data of 2013, Turkey's aging index is 45.9 and the potential support ratio is 5.6. Compared with the aging index of the member states of the European Union (11.3), Turkey has lower aging index but higher potential support ratio. Index values vary between cities. The aging index value is higher at the western and northern cities but lower at the eastern and south eastern cities of Turkey. The potential support ratio shows an opposite behaviour; while it is increasing at the eastern and south eastern cities, yet it is decreasing at the western cities. The Pearson Correlation test shows that there is a significant correlation between the aging index and the net migration rate. Also a positive correlation was determined between the potential support ratio and the decreasing of the population growth rate.

Key Words: Turkey, Aging Index, Potential Support Ratio, Cities

* İstanbul Üniversitesi, HAYEF İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul-Türkiye, cigdem.unal@istanbul.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı düşerken: nüfusun yaş yapısında bazı değişiklikler ortaya çıkmakta, özellikle yaşlı nüfus oranlarındaki artışlar dikkati çekmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren devam eden demografik değişim sürecinin ortaya koyduğu nüfusun yaşlanması olgusu, tüm dünyada önemli bir ekonomik ve sosyal sorun alanı olarak görülmektedir. Bugün hala genç bir ülke görünümünde olan Türkiye'nin önümüzdeki 25-30 yıl içerisinde genç ve dinamik bir ülke özelliğini kaybedeceği ve yaşlanan ülkeler içerisinde yer alacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. 2014 TÜİK verilerine göre Türkiye nüfusunun %24,3'ü çocuk nüfus olarak kabul edilen 0-14 yaş, %67,9'u genç ve dinamik nüfusu oluşturan 15-64 yaş grubunda, %7,8'i ise 65 yaş ve üstünü kapsayan yaşlı nüfus gurubu¹ içerisinde yer almaktadır. Oysa 1990 yılına kadar hep %5'in altında olan 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı, 1990'lı yıllardan itibaren artmaya başlayarak 2000 yılında 5,6 seviyesine ulaşmıştır. Yapılan nüfus projeksiyonları incelendiğinde; yaşlı nüfus grubu oranlarının 2030 yılında 10,9'a, 2050 yılında 17,3'e yükseleceği tahmin edilmektedir (Ünal, 2011). Günümüzde Dünya'da yaşlı nüfus oranlarının en yüksek olduğu kıta Avrupa, en düşük olduğu kıta Afrika'dır. 2012 verilerine göre bazı ülkelerin yaşlı nüfus oranları (%); Almanya'da 20,7, Bulgaristan ve İsveç'te 19,0, Fransa'da 17,4, Moldova'da 9,9 ve Azerbaycan'da 5,8 civarındadır. Dünyanın 2013 yılında yaşlı nüfus oranı %11,7 (UN, 2013) olup, Türkiye'nin ortalaması bu oranın epeyce altındadır.

Bir ülkenin nüfusunun yaşlanıp yaşlanmadığını ortaya koyan çeşitli göstergeler vardır, özellikle; medyan yaş, yaşlı nüfus oranı, 15 yaş altı nüfus oranı ve yaşlı nüfusun çocuk nüfusa oranı bu göstergeleri oluşturmaktadır. **Medyan yaş**; nüfusu iki eşit parçaya bölen nüfus olup nüfusun yaş yapısının değişimini net biçimde ortaya koyar. Yapılan araştırmalar incelendiğinde² Dünyada 2000'li yıllardan itibaren medyan yaşın daha hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Günümüzde Dünyanın yaklaşık 26 olan medyan yaşının 2050'li yıllarda 38'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Finlandiya, İtalya, Japonya (46,3) gibi ülkelerde medyan yaş 40'ın üzerindedir. Medyan yaşın en düşük olduğu ülkeler ise; Somali (17,7), Çad (17,2), Nijerya (18,2), Afganistan (18,1) gibi çoğunlukla gelişmemiş ülkelerdir. Türkiye İstatistik Kurumu Verilerine göre; Türkiye'de medyan yaş 1935 yılında 21,2, 1960 yılında 20,3, 2000 yılında 24,8 ve 2014 yılında 30,7'ye yükselerek giderek artmaktadır. Dünyanın yıllık nüfus artış hızı %1,2 iken, yaşlı nüfusun yani 65 yaş üzeri nüfusun artış hızı %2,6 civarındadır, bu da yaşlı nüfusun oranının her geçen yıl arttığını açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte birçok ülkede çocuk nüfus oranlarının da giderek azalmakta olduğu ve nüfus dağılımındaki dengenin çocuk nüfustan; yaşlı nüfusa doğru kaydığı görülmektedir.

¹ Bakınız fazla bilgi: TC Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2104-2018) Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 1963 yılında yaşlıların sağlık sorunları konusunda düzenlediği toplantıda yaşlıları kronolojik olarak üçe ayırmıştır: (i) orta yaşlılar (45-59 yaş), (ii) yaşlılar (60-74 yaş), (iii) ihtiyarlar (75 yaş ve üzeri) (UN, 1980). Birleşmiş Milletler 60 ve üstü yaştaki bireyleri yaşlı olarak kabul etmektedir. 60 yaşlı nüfus bilimciler tarafından ve birçok bilim alanında yaşlı olarak tanımlarken, birçok gelişmiş ülke 65 yaşlı özellikle sosyal güvenlik sisteminden yararlanmak için yaşlılığın başlangıcı açısından referans kabul etmektedir. Dünya genelinde "yaşlı" kavramının tanımı ve yaşlılığın başlangıcı ile ilgili kesin bir fikir birliği olmamakla birlikte bu kavram farklı toplumlarda farklı anlamlar ifade etmektedir.

² <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2177.html> (erişim tarihi: 20.02.2015)
<http://www.un.org/esa/population/oublications/worldageing195020150>

Türkiye’de yaşlı nüfusun oransal olarak iller ve bölgeler arasında farklılıkları vardır. Özellikle Karadeniz Bölgesindeki illerde yaşlı nüfus oranları en yüksek seviyelerde görülürken; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde en düşük seviyelere inmektedir. 2013 verileri dikkate alındığında Sinop ilinin en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip olduğu görülmektedir. Sinop’ta yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %16,7, Kastamonu’da %15,7, Giresun’da %14,2 ve Artvin’de %14 civarlarındadır. Bu illerin yaşlı nüfus oranları, hem Bölgenin hem de Türkiye’nin en yüksek değerlerine sahiptirler. Ancak oran olarak değil, yaşlı kişi sayısı dikkate alındığında nüfus sayısının yüksek olduğu İstanbul, Ankara ve İzmir illerinin, yaşlı kişi sayısı bakımından ilk sıralarda yer aldığı göz ardı edilmemelidir. Hakkâri 2,8 ile yaşlı nüfus oranının en düşük olduğu ildir, Hakkâri’yi %3 ile Şırnak, 3,2 ile Van, 3,8 ile Ağrı illeri takip etmektedir (TÜİK, 2013).

Nüfusun yaşlanması, yeni sorunları ve yeni hizmet modellerini ortaya çıkarmakta, ülkeler karşılaştıkları bu yeni ekonomik ve sosyal talepleri en iyi şekilde karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde yöneticiler yaklaşık 30-40 yıldır bu konuyu ciddi bir şekilde ele almış ve birtakım yasal düzenlemeler yapmışlardır. Türkiye’de ise bu olgu son günlerde ciddi bir şekilde tartışılmaya başlansa da; sanayileşmiş ülkelerle kıyaslandığında; bu durumun halen ülkenin alt sıralarında yer alan bir sorunu olarak görüldüğü açıkça ortadadır. Ülkenin demografik ve sosyo-kültürel yapısının, bu sorunun büyük boyutlara ulaşmasında şimdilik engelleyici bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Ancak Türkiye’de de yaşlıların geleceğiyle ilgili sosyal politikaların belirlenmesi gerekir. Mevcut durumun iyi bir şekilde analiz edilmesi, kaynakların ve hizmetlerin harekete geçirilmesi; önceden önlem almak adına büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde hayatımızda çok fazla yer tutan ve belirleyicilik faktörleri yüksek olan çeşitli endeksler vardır. Nicelikler ya da değerler arasındaki ilişkileri veya bir değişimi en iyi şekilde ortaya koyan endeksler, nüfus verilerinin analizinde çeşitli şekillerde kullanılırlar. Nüfus yaşlanması sürecinde ele alınan temel değişkenlerden birisi de **yaşlanma endeksidir**, bu endeks değerindeki değişim takip edilerek; toplumların yaş yapısındaki değişimler ve yaşlanma eğilimleri daha net biçimde izlenmektedir. Yaşlanma endeksi, 15 yaş altında her 100 çocuğa düşen 60 yaş üzerindeki nüfusu ifade eder³. Endeks değerinin artması nüfusun yaşlandığını gösterir. Dünyada yaşlı nüfus oranlarının artışına paralel olarak yaşlanma endeksi de artmaktadır. Asya kıtasında 2008 yılında %26 olan yaşlanma endeksinin, 2040 yılında %84’e yükseleceği düşünülmektedir. Yine 2008 yılında yaşlanma endeksi Kuzey Amerika’da 69, Batı Avrupa’da 113, Doğu Avrupa’da 92 kişidir. 2040 yılında endeksin Kuzey Amerika’da 109, Batı Avrupa’da 202, Doğu Avrupa’da 115 kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir (Kinsella ve Wan, 2008:15). Yapılan araştırmalara göre dünya ortalamalarında on beş yaş altı nüfus düşmeye devam edecek ve insanlık tarihinde ilk kez 2050 yılında yaşlı nüfus, 0-14 yaş arası çocuk gurubundan fazla olacaktır (Mandıracıoğlu, 2010:42). 2010 yılı verilerine göre yaşlanma endeksi Almanya’da 153.3 İtalya’da 144, İrlanda’da 53, Polonya’da 89,3, Fransa’da 89.7’dir. Avrupa Birliği üye devletlerin ortalaması ise 111,3 olarak tespit edilmiştir⁴.

Görüldüğü üzere sorun birçok ülkede özellikle gelişmiş ülkelerde önemlidir, yaşlı nüfusun giderek artması veya dünya nüfusunun giderek yaşlanması; küreselleşen dünyada yeni

³ <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/pdf/95annexi.pdf>

⁴ <http://www.istat.it.it> (Erişim Tarihi: 12.02.2015)

sorunsallıklar, yeni hizmet modelleri ve yeni araştırma alanlarını ortaya çıkarmaktır. Bu araştırmanın amacı yakın bir gelecekte Türkiye’de de önemli sorunlardan biri olacak yaşlanma olgusunun boyutlarını ve potansiyel destek oranlarını iller bazında tespit etmektir. Potansiyel destek oranı⁵, istatistiksel olarak yaşlı bağımlılık oranının tersi bir işlemdir. 15-64 grubundaki nüfusa düşen 65 yaş üzeri nüfus yerine her 65 ve daha yaşlı kişiye düşen 15-64 yaş arasındaki kişi sayısını ifade etmektedir. Türkiye’de iller ve bölgeler bazında yaşlı nüfus oranlarıyla ilgili çalışmalar sürekli yapılmaktadır. Ancak yaşlı ve çocuk nüfus ilişkisini en iyi şekilde ortaya çıkaran yaşlanma endeksiyle ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmada, Türkiye’nin yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranlarının iller bazında nasıl bir yapı ortaya koyduğunu belirlemek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

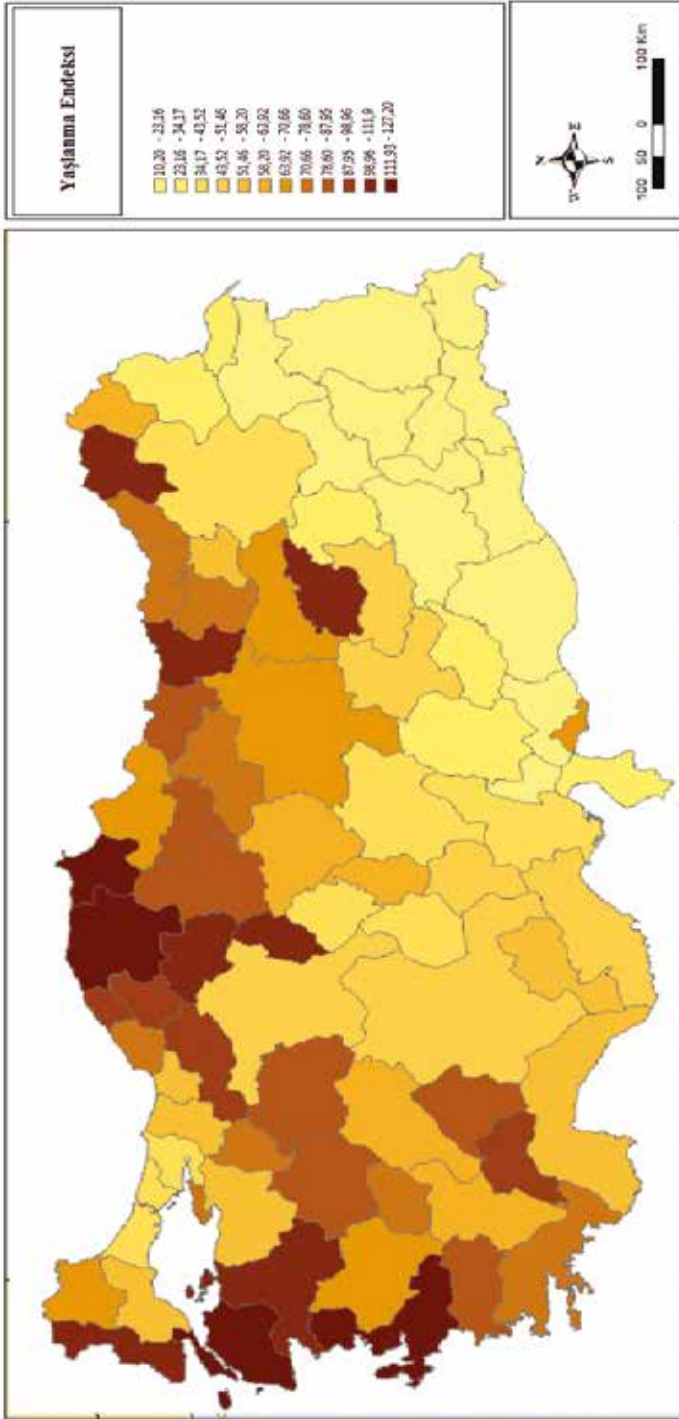
Araştırmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumundan (2013) elde edilmiştir. Bu verilerin yardımıyla, öncelikle her ilin geniş aralıklı nüfusları ayrı ayrı toplanmış ve yaşlanma endeksleri⁶ teker teker hesaplanmıştır. İller arasındaki farklılıkları daha net ortaya koyabilmek için tablolar, haritalar ve endeks değerlerinin hangi aralıklarda yoğunluk kazandığını görebilmek için grafikler çizilmiştir. Nüfusun yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranlarını gösteren haritalar ArcGIS 2 yazılımıyla oluşturulmuş ve yaşlanma endeksi - potansiyel destek oranları ilişkilerinin mekânsal analizi yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, İllerin yaşlanma endeksi, potansiyel destek oranı ile nüfus artış hızı ve net göç hızı arasında korelasyonun olup olmadığını anlamak için; hipotezler oluşturulmuş ve değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon testiyle ölçülmüştür.

3. İLLERİN YAŞLANMA ENDEKSİ VE POTANSİYEL DESTEK ORANLARI

2013 verileri esas alarak yaptığımız bu çalışmada Türkiye’nin yaşlanma endeksi %45,9 olarak tespit edilmiştir (Tablo 1), yani her 100 çocuk başına 60 yaş üstü nüfus grubundan 45,9 kişi düşmektedir. İller arasında endeks değerlerinin %10 ile %127 arasında değiştiği görülmektedir. İzmir, yaşlanma endeksinin (127,2) en yüksek olduğu il olarak tespit edilmiştir. Sinop (123,3), Çanakkale (113,8), Edirne (110,4) bu endeks değerinin yüksek olduğu diğer illeri oluşturmaktadır. İzmir ilinde 15 yaş altındaki 100 çocuğa 127 yaşlı nüfus denk gelirken; güneydoğu ve doğu illerinde bu rakam 20 kişinin altına düşmektedir. Yaşlanma endeksinin en düşük seviyelerde olduğu illerin başında Şırnak (10,2), Hakkâri (12,2), Şanlıurfa (12,6), Ağrı (14,1) ve Batman (14,9) gelmektedir. 15 yaş altındaki 100 çocuğa karşılık Şırnak’ta 10,2, Hakkâri’de 12,2, Ağrı’da 14,1 yaşlı nüfus yaşamaktadır (Tablo 1). İllerin yaşlanma endeksinin gösteren haritayı incelediğimizde Türkiye’nin batısı ve kuzeyindeki illerde endeks değerlerinin yükseldiği açıkça görülmektedir. Batıda İzmir, Balıkesir, Çanakkale ve Edirne ön plana çıkarken; Karadeniz Bölgesinde ise Kastamonu, Sinop, Giresun ve Rize’de endeks yüksek değerlere ulaşmıştır. Ülkenin doğusu ve güneydoğu bölgesinde; Tunceli hariç neredeyse tamamında yaşlanma endeksi düşük ve bu alanlarda halen dinamik nüfus potansiyeli diğer bölge illerine göre daha yüksektir. Harita 1’i genel olarak değerlendirdiğimizde; doğudan batıya ve güneyden kuzeye gidildikçe illerin yaşlanma endeksleri yükselir.

⁵ PDO= (15-64 yaş grubu:65 ve üzeri yaştaki nüfus)

⁶ YE= (60 ve üzeri nüfus:15 yaş altı nüfus)x 100

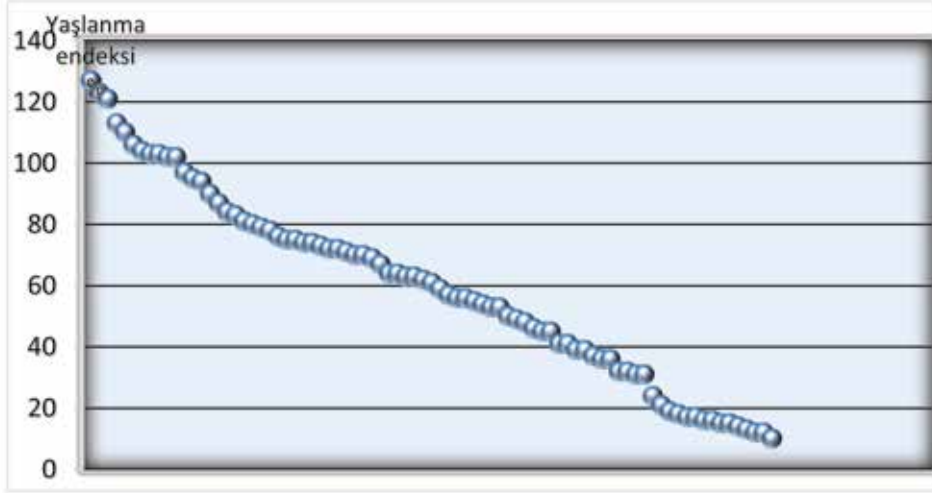

Tablo 1: İllerin Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranları (2013)

İller	YE	PDO	İller	YE	PDO	İller	YE	PDO
Adana	37.8	6.2	Gümüşhane	75.2	4.2	Sinop	123.3	2.5
Adıyaman	31.1	7.2	Hakkâri	12.2	14.4	Sivas	64.3	4.1
Afyon	59.1	4.5	Hatay	31.4	6.7	Tekirdağ	53.3	5.9
Ağrı	14.1	9.6	Isparta	78.7	4.1	Tokat	72.5	3.8
Amasya	87.4	3.4	Mersin	45.4	5.7	Trabzon	71.1	4.3
Ankara	50.2	6.1	İstanbul	39.6	12.2	Tunceli	106.5	4.3
Antalya	56.2	6.2	İzmir	127.2	4.9	Şanlıurfa	12.6	10.2
Artvin	103.8	3.3	Kars	32.3	6.1	Uşak	74.1	4.3
Aydın	81.1	3.9	Kastamonu	121.0	2.8	Van	12.9	11.4
Balıkesir	102.2	3.5	Kayseri	41.2	5.9	Yozgat	63.3	4.1
Bilecik	74.9	4.6	Kırklareli	104.3	3.9	Zonguldak	72.9	4.5
Bingöl	28.8	7.5	Kırşehir	69.6	4.4	Aksaray	41.7	5.5
Bitlis	17.1	9.1	Kocaeli	39.5	7.0	Bayburt	57.4	4.6
Bolu	90.4	3.7	Konya	45.9	5.4	Karaman	55.2	4.7
Burdur	97.9	3.4	Kütahya	84.6	4.1	Kırıkkale	70.4	4.4
Bursa	53.2	5.6	Malatya	49.4	5.1	Batman	14.9	9.9
Çanakkale	113.8	3.5	Manisa	67.6	4.5	Şırnak	10.2	12.7
Çankırı	103.3	3.1	K.Maraş	32.3	6.1	Bartın	95.1	3.6
Çorum	83.2	3.4	Mardin	18.6	8.3	Ardahan	62.7	3.9
Denizli	63.8	4.7	Muğla	76.6	4.3	Iğdır	24.6	7.4
Diyarbakır	17.5	9.4	Muş	15.5	9.3	Yalova	75.5	4.3
Edirne	110.4	3.8	Nevşehir	61.8	4.4	Karabük	94.8	3.9
Elazığ	48.8	3.0	Niğde	46.5	5.0	Kilis	36.5	5.5
Erzincan	70.5	4.3	Ordu	79.5	3.7	Osmaniye	19.3	12.0
Erzurum	36.4	5.8	Rize	73.4	4.3	Düzce	56.1	5.1
Eskişehir	80.6	4.6	Sakarya	54.1	5.3	Türkiye	45.9	5.6
Gaziantep	21.0	8.2	Samsun	64.0	4.5			
Giresun	102.5	3.2	Siirt	15.8	9.0			

Kaynak: tuek.gov.tr. Seçilmiş Göstergelerle Türkiye 2013 İl yayınları verileri ilgili formler yardımıyla oluşturulmuştur

Türkiye'nin kuzey batısında yer alan İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Bursa gibi illerde yaşlanma endeksinin düşük olması, nüfus artış hızının bu illerde yüksek olmasıyla ilgilidir (2013-2014 döneminde nüfus artış hızı; İstanbul'da %15,2, Kocaeli'nde 27,4, Sakarya'da 16,6 ve Bursa'da 16,8'dir). Özellikle bu illere yapılan göçlerin fazla olması, göç eden grup içerisinde en fazla eğitim seviyesi düşük ailelerin yer alması ve bu ailelerde doğurganlık oranlarının yüksek olması, çocuk nüfus oranlarını artırmakta bu da yaşlanma endeksinin düşmesinde etkili olmaktadır.

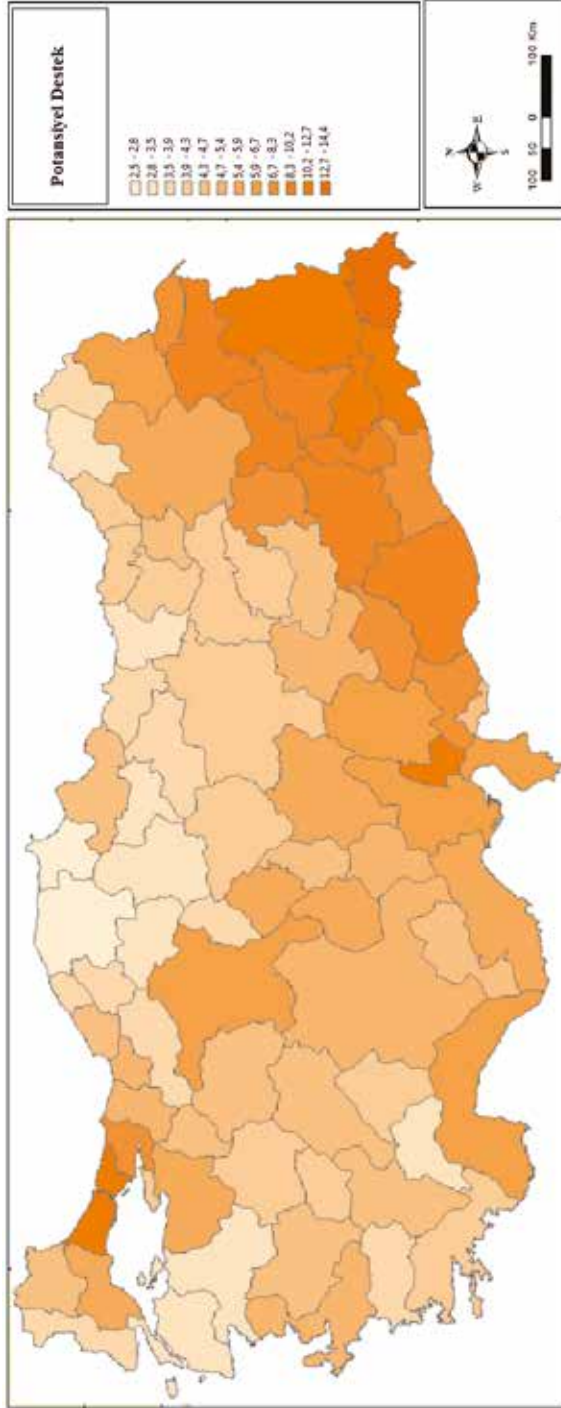
Grafik 1: İllerin Yaşlanma Endeksi Dağılımı

İllerin yaşlanma endeksini gösteren grafik 1 incelendiğinde; endeks değerlerinin %60-79 arasındaki aralıkta yoğunlaştığı veya kümelenildiği görülür. Endeks değeri 60-79 arasında olan il sayısı yirmi iki, 100'ün üzerinde olan il sayısı on birdir. Demek oluyor ki Türkiye'de sadece on bir ilin yaşlanma endeksi; gelişmiş ülkelerin endeks değerlerine yaklaşmış olup, bu illerde yaşlanma riski diğerlerine göre daha yüksektir. Endeks değeri 80-99 arasında sekiz il, 40-59 arasında on sekiz il, 20-39 arasında dokuz il yer almaktadır. Endeks değerleri 20'den düşük olan illerin sayısı on üçtür.

Potansiyel destek oranı, yaşlanmanın etkisini en iyi şekilde gösteren göstergelerden biridir. Genç ve yaşlı nüfus arasındaki dengeyi belirleyen bu göstergede, 65 yaş üzerindeki her bir yaşlı nüfus başına düşen 15-64 yaş grubundaki kişi sayısı hesaplanır. Potansiyel Destek Oranının düşmesi ve 0'a yaklaşması nüfusun yaşlanma etkisini ortaya koymaktadır. Bir toplumdaki yaşlı nüfus sayısı artar, buna karşılık çocuk nüfus sayısı azalır; yaşlanma endeksi değeri artarak nüfusun yaşlanma gücünü belirler. Yaşlanma endeksinde yaşlı-çocuk nüfus grubu arasındaki ilişki görülürken; potansiyel destek oranında genç/dinamik nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki ilişki tespit edilmektedir. Nüfus artış hızı giderek azalan gelişmiş ülkelerde, yaşlılık endeksi giderek artarken, bu endeksin aksine, potansiyel destek oranı giderek düşer. Türkiye'nin 1950'li yıllarda potansiyel destek oranı 11 kişinin üzerindeyken, 2000 yılında 9,1 ve 2013 yılında 5,6 kişiye düşmüştür. Yani ülkemizde 1950'li yıllarda bir yaşlıya destek olabilecek, bakabilecek 11 kişi varken; 2013 yılında bir yaşlı nüfus başına 5,6

kişi genç/dinamik nüfus denk gelmektedir. 2013 verilerine göre potansiyel destek oranının en düşük olduğu illerin başında Sinop ve Kastamonu gelir. Potansiyel destek oranı Sinop ilinde 2,5, Kastamonu'da 2,8 kişidir. Elazığ (3,0), Çankırı (3,1), Giresun (3,2), Artvin (3,3) yaşlı nüfus başına düşen genç nüfus sayılarının düşük olan diğer illerimizdir. Potansiyel destek oranının en yüksek illerin başında Hakkâri (14,4), Şırnak (12,7), İstanbul (12,2), Osmaniye (12,0), Van (11,4), Şanlıurfa (10,2) illeri gelmektedir. Bu illerde her bir yaşlı nüfusa karşılık ondan fazla genç nüfus yaşamaktadır.

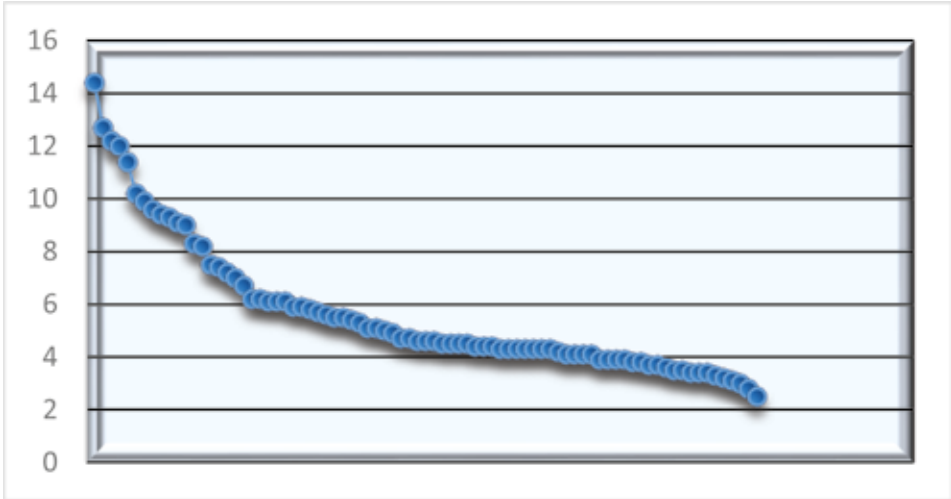
Yaşlanma endeksinin en yüksek olduğu İzmir'de potansiyel destek oranı 4,9, yaşlanma endeksinin en düşük olduğu Şırnak'ta potansiyel destek oranı 12,7'dir. Türkiye'de potansiyel destek oranları 2,5 ile 14,4 arasında değişmektedir. Yaşlanma endeksinin yüksek olduğu Kastamonu, Balıkesir, Çanakkale, Edirne gibi illerde destek oranları dördün altına inerken; endeksin düşük olduğu güney illerde potansiyel destek oranları on kişi ve daha üzerine çıkmaktadır (Harita 2).

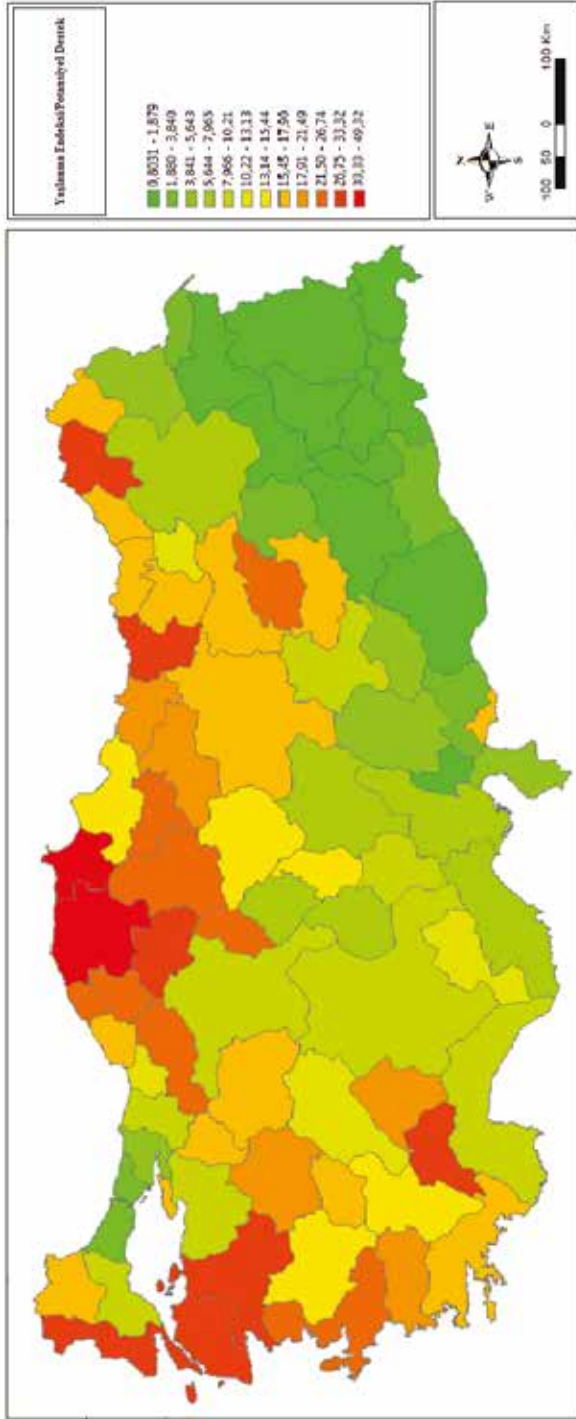
Potansiyel destek oranları ile yaşlanma endeksi arasındaki ilişki olduğunu daha önce ifade etmiştik; yaşlanma endeksi yükseldikçe potansiyel destek oranı düşer. Bu durum ilgili haritada da açıkça görülmektedir, yaşlanma endeksinin yüksek olduğu batı ve kuzey illerinde potansiyel destek oranı düşük; doğu ve güneydoğu illerinde yüksektir.

Grafik 2: İllerin Potansiyel Destek Oranlarının Dağılımı

Potansiyel destek oranının sıfıra yaklaşması yaşlı nüfusun artarak genç/dinamik nüfus üzerinde oluşturduğu baskının yüksekliğine işaret eder. Türkiye’de potansiyel destek oranı 2,5’in altında olan ile rastlanmazken; illerin büyük bir çoğunluğunda (%56’sı) destek oranı 5-7,4 aralığındadır (Grafik 2). Bu grupta kümelenen il sayısı 45 olup; potansiyel destek oranı 5 ile 7,4 kişi arasındadır. Zaten Türkiye’nin ortalama potansiyel destek oranı 5,6 olarak tespit edilmiştir (Tablo 1). Endeks değeri Altıya ulaştığı noktadan sonra bir kırılmanın görüldüğü, bu oranın üzerinde de çok fazla ilin yer almadığı görülmektedir. Potansiyel destek oranı 7,5-9,9 arasında on il, 10 ve üstü olan grupta altı il yer almaktadır.

Grafik 2: İllerin Potansiyel Destek Oranlarının Dağılımı

Harita 3: İllerin Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranları Korelasyonu

İllerin yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla arcGIS.2 yazılımı kullanılarak çizilen haritayı incelediğimizde; yaşlanma endeksinin yüksek olduğu illerde potansiyel destek oranlarının düşük, yaşlanma endeksinin düşük olduğu yerlerde potansiyel destek oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bölgesel dağılımı dikkate alarak düşündüğümüzde; coğrafi bölgeler içerisinde tam bir homojenlik görülmez. Korelasyonla ortaya çıkan endeks değerleri gözden geçirildiğinde; en düşük değerini Güney doğu Anadolu Bölgesinde görüldüğü ve 0,8031 ile 5,643 arasında değiştiği görülür. Yaşlanmanın yüksek, potansiyel desteği düştüğü illerde ise bu endeksin 49,32'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Bu da iller arasında farklılıkların boyutlarını açıkça göstermektedir. Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki iller arasında bir homojen bir yapı görülsede, Şanlıurfa'nın bölge içindeki diğer illerden daha farklı bir yapı gösterdiği dikkati çeker. Ayrıca Akdeniz Bölgesinde, iller arasında yaşlanma endeksi/potansiyel destek korelasyonunda az çok benzerlik görülsede Isparta ve özellikle Burdur'un yine bölgedeki diğer illerden daha farklı yapıya sahip olduğu görülmektedir. Marmara, Ege, Karadeniz kısacası diğer coğrafi bölgelerin tamamında iller arasında farklılıkların olduğu veya bölgelerin kendi içlerinde heterojen bir yapının olduğu açıkça ortaya çıkmıştır (Harita 3).

Nüfus artış ve net göç hızları; nüfus dinamiklerinin en önemli göstergelerini oluştururlar. Türkiye'nin günümüzde nüfus dinamiğinde; illerin yaşlanma endeksi, potansiyel destek oranı ile nüfus artış hızı ve net göç hızı arasında korelasyon var mıdır? Sorusuna cevap verebilmek için; hipotezler oluşturulmuş ve değişkenler arasındaki ilişki Pearson Korelasyon testiyle ölçülmüştür.

1- Hipotez: Nüfus artış hızı düştükçe yaşlanma endeksi artar.

Correlations	Yaşlanma Endeksi	Nüfus Artış Hızı
Yaşlanma Endeksi	Pearson Correlation	1
	Sig. (2-tailed)	,125
	N	81
Nüfus Artış Hızı	Pearson Correlation	-,172
	Sig. (2-tailed)	,125
	N	81

Hipotezi test etmek için tek kuyruk Pearson Korelasyon testi uygulanmış analiz sonucunda .05 anlamlılık seviyesinde yaşlanma endeksi ile nüfus artış hızı arasında anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır ($r(160) = -,172, p = ,125$). Türkiye'de de her gelişmiş ülke gibi nüfus artış hızı giderek düşmektedir. Nüfus artış hızının düşmesi şüphesiz ilk etapta 0-14 yaş grubundaki çocuk nüfus oranının azalması sonucunu ortaya çıkarır. Bu durum da yaşlanma endeksinin yükselmesine neden olur. Ancak Türkiye'de çocuk nüfus oranı tehlike boyutunda azalmadığı (veya nüfus artış hızı düşmediği) ve yaşlı nüfus oranı da artmadığı için; testin sonucunda anlamlı bir ilişki oluşmadığı şeklinde yorumlanabilir.

2- Hipotez: Yaşlanma endeksi ile net göç hızı arasında anlamlı bir ilişki vardır?

Correlations

		Yaşlanma Endeksi	Net Göç Hızı
Yaşlanma Endeksi	Pearson Correlation	1	,239*
	Sig. (2-tailed)		,032
	N	81	81
Net Göç Hızı	Pearson Correlation	,239*	1
	Sig. (2-tailed)	,032	
	N	81	81

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Hipotezi test etmek için çift kuyruk Pearson Korelasyon testi uygulanmış analiz sonucunda .05 anlamlılık seviyesinde yaşlanma endeksi net göç hızı arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon saptanmıştır ($r(160) = .239, p = .032$). İllerin net göç verileri incelendiğinde, gerçekten de fazla göç alan illerde yaşlanma endeksinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Büyük yerleşmelere özellikle çalışmak amacıyla gelen genç nüfusun, emekli olduktan sonra da yaşam koşullarının daha iyi olduğu bu alanlardan ayrılmadıkları düşünülebilir.

3- Hipotez: Nüfus artış hızı düştükçe potansiyel destek oranı düşer.

Correlations

		Nüfus Artış Hızı	Potansiyel DO
Nüfus_Artış_Hızı	Pearson Correlation	1	,254*
	Sig. (1-tailed)		,011
	N	81	81
Potansiyel_DO	Pearson Correlation	,254*	1
	Sig. (1-tailed)	,011	
	N	81	81

*. Correlation is significant at the 0.05 level (1-tailed).

Hipotezi test etmek için tek kuyruk Pearson Korelasyon testi uygulanmış analiz sonucunda .05 anlamlılık seviyesinde nüfus artış hızı ile potansiyel destek oranı arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon saptanmıştır ($r(160) = .254, p = .011$). Nüfus artış hızının giderek azalması ilk etapta çocuk nüfus oranını, daha sonraki yıllarda genç nüfus oranlarını azaltacaktır. Türkiye’de de genç nüfus oranı giderek azalmakta; ortalama insan ömrünün daha da uzamasıyla yaşlı nüfus oranları da giderek yükselmektedir. Dolayısıyla bu durum; genç nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya koyan potansiyel destek oranlarının da azalmasına neden olmaktadır.

4- Hipotez: Potansiyel destek oranı ile net göç hızı arasında anlamlı bir ilişki vardır?

Correlations			
		Potansiyel_DO	Net_Göç_Hızı
Potansiyel_DO	Pearson Correlation	1	-,168
	Sig. (2-tailed)		,134
	N	81	81
Net_Göç_Hızı	Pearson Correlation	-,168	1
	Sig. (2-tailed)	,134	
	N	81	81

Hipotezi test etmek için çift kuyruk Pearson Korelasyon testi uygulanmış analiz sonucunda .05 anlamlılık seviyesinde potansiyel destek oranı ile net göç hızı arasında anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır ($r(160) = -.168$, $p = ,134$).

4. SONUÇ

Gelişmiş ülkelerde kaçınılmaz olarak karşımıza çıkan nüfusun yaşlanma olgusu, demografik değişimlere yol açmakta ve toplum yapısında birtakım dönüşümleri ortaya çıkarmaktadır. Yapılan araştırma da açığa çıkan en belirgin sonuç; Türkiye’de yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranlarına göre; iller arasında önemli farklılıklar vardır. Ülkenin batısı özellikle kıyı bölgelerinde yer alan illerde yaşlanma endeksi genellikle yüksek, doğu ve güney illerinde en düşük seviyelerdedir. Nüfus verilerini değerlendirmek hem çok kolay hem de çok zordur. Zira dinamik bir yapıya sahip olan nüfustaki bazı değişiklikleri açıklamak veya sebeplerini net biçimde ortaya koymak oldukça zordur. Yaşlanma endeksinin en yüksek olduğu İzmir’de 2013 yılı nüfus artış hızı %12,7, net göç hızı %5,6’dır, buna karşılık endeks değerinin yüksek olduğu ikinci il olan Sinop’ta ise; nüfus artış hızı %0,2, net göç hızı %5,7’dir. Üçüncü sırada yer alan Kastamonu’da nüfus artış hızı 2,2, net göç hızı -1,7 olarak tespit edilmiştir. Yaşlanma endeksinin en düşük olduğu Şırnak ilinde nüfus artış hızı %28,4 iken, endeks değeri yine düşük olan Ağrı ilinde nüfus artış hızı %3,2’dir. O halde illerin yaşlanma endekslerinin yükselmesini veya azalmasını doğrudan nüfus artış hızında meydana gelen değişimlerle ilişkilendiremeyiz. Gerçekten yapılan Pearson Korelasyonunda bu iki değişken arasında bir ilişki saptanmamıştır. Yaşlanma endeksi ile kırsal ve kentsel nüfus oranları arasında bir ilişki kurulabilir mi sorusuna da cevap arandığında, doğrudan bir ilişkinin olmadığı görülür. Endeks değerinin en yüksek olduğu İzmir’de nüfusun %100’ü ilçe ve il merkezinde yaşamakta, buna karşılık endeks değerinin yine en yüksek olduğu Sinop’ta halkın %46,3’ü, Kastamonu’da 43,8’i, Çanakkale’de 43,8’i belde ve köylerde yaşamaktadır.

Potansiyel destek oranlarının yüksek olduğu bütün illerde, nüfus artış hızlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Hakkâri’de %18, Şırnak’ta %28,4, İstanbul’da %15,2, Osmaniye’de %15,6 gibi... Bu illerin nüfus artış hızı Türkiye Ortalamasının (13,3) üzerindedir. Zaten illerin nüfus artış hızı ile potansiyel destek oranı arasında potansiyel destek oranının lehine anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Sonuç olarak; Türkiye’de 45,9 olan yaşlanma endeksi; genellikle endeks değeri 150’lere yaklaşan gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük, potansiyel destek oranları ise daha yüksektir. Günümüzdeki verilere göre; Türkiye’nin halen dinamik bir nüfusu vardır, yaşlanma henüz büyük sorunlar oluşturacak boyutlara ulaşmamıştır. Ancak nüfus giderek yaşlanmakta, yaşlanma endeksi giderek yükselmekte ve nüfus artış hızının da sürekli azalması nedeniyle nüfusun potansiyel destek oranı da düşmektedir. İller arasında belirgin farklılıklar vardır, ilerleyen yıllarda bu farklılıkları daha belirgin bir biçimde ortaya çıkaracak dönüşümler görülecektir. Kısa vadede düşünüldüğünde; iller arasındaki endeks farklılıkları, mevcut alanlarda birtakım sorunların (işgücüne katılım, yaşlıların bakım sorunları...) daha hissedilir biçimde yaşanmasına neden olacaktır. Endeks değerleri yüksek olan gelişmiş ülkelerin bölgeleri arasında bu değerler çok büyük farklılıklar göstermemektedir. Türkiye’de bu farklılığın belirgin olmasının temelinde; bölgelerin toplumsal yapı ve nüfus dinamiklerinin farklı biçimlerde şekilleniyor olması rol oynamaktadır. Türkiye nüfusunun yaş yapısındaki değişimleri tahmin etmek amacıyla yapılan nüfus projeksiyonlarını değerlendirdiğimizde (Ünal, 2013) nüfusun yaşlanmasının kaçınılmaz olduğu açıkça görülmektedir. Sorunu uzun vadede düşündüğümüzde ise bölgeler arasındaki endeks değerlerindeki farklılıkların günümüzden daha az olacağını yapılan nüfus projeksiyonlarına bakarak öngörebiliriz.

Not: Araştırmanın analizi ve haritaların çiziminde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN ve Yrd. Doç. Dr. Mucip DEMİR’e teşekkür ederim.

5. KAYNAKÇA

- Kinsella K, Wan H., U. S. Census Bureau: International Population Reports. An Aging World: 2008 Washington: U.S. (<http://www.census.gov/prod/2009pubs/p95-09-1.pdf> Erişim: 24.02.2015)
- Mandıracıoğlu, A., 2010. Dünyada ve Türkiye’de yaşlıların demografik özellikleri. Ege Tıp Dergisi. 49 (3), s.39-45
- United Nations. World Population Ageing 2013. Department of Economic and Social Affairs Populations Division. ST/ESA/SER.A/348, New York, 2013.
- UNECE (United Nations Economic Commission for Europe). <http://www.unece.org/stats>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division: World Population Ageing 1950-2050
- Ünal, Ç., Türkiye Nüfus Yapısındaki Değişimler ve Demografik Fırsatlar. Türkiye Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi 2013, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Demografik Göstergeler. <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 11.02.2015)
- Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Yaşlılar 2013. Yayın no: 4158 [http://noiitalia2012en.istat.it/index.php?id=7&user_100ind_pi1\[id_pagina\]=15&cHash=3af4f87fc1eba1af87e862f57aa97d91](http://noiitalia2012en.istat.it/index.php?id=7&user_100ind_pi1[id_pagina]=15&cHash=3af4f87fc1eba1af87e862f57aa97d91)
- <http://www.istat.it.it> (Erişim Tarihi: 12.02.2015)
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2177.html> (erişim tarihi: 20.02.2015)
- <http://www.un.org/esa/population/oublications/worldageing195020150> (erişim tarihi: 20.02.2015)